

УДК 336.225.64

ПОДАТКОВІ ЗОБОВ'ЯЗАННЯ ТА ПРИЧИНИ ВИНИКНЕННЯ ПОДАТКОВОГО БОРГУ В УКРАЇНІ

Гладка Л.І., Стасюк А.В., Сімон А.П.
Університет митної справи та фінансів

Розглянуто теоретичні аспекти категорії «податковий борг». Проаналізовано сучасний стан податкового боргу в Україні та методику його погашення. Виявлено основні причини виникнення податкового боргу. Розглянуті засоби впливу неплатників податків у разі належного та неналежного виконання ними податкового обов'язку. Досліджено досвід європейських країн щодо державного управління у сфері стягнення податкових боргів. Наведені методи впливу для зменшення податкового боргу в Україні.

Ключові слова: податковий борг, податковий обов'язок, пеня, податок, фіскальна служба, податкові надходження.

Постановка проблеми. Формування цивілізованих ринкових відносин в Україні залежить від ефективної податкової системи. Проблема існування податкового боргу пов'язана не тільки з недонадходження коштів до бюджету, а й з вирішенням соціальних проблем кожного регіону за місцезнаходженням боржника. Тобто, наявність податкового боргу є загальнодержавною проблемою, яка впливає на видатки бюджету в частині фінансування програм соціально-економічного розвитку країни, а недосконалість податкового адміністрування потребує трансформації як методів розрахунків та сплати податків та зборів, так і системи оподаткування в цілому [5, 9].

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Формування ефективної податкової системи та причини виникнення податкового боргу досліджували такі науковці як: П. Дуравкін, Т. Єфименко, Г. Ісаншина, А. Крисоватий, В. Марченко, В. Бортняк, О. Десятнюк, О. Онишко, А. Соколовська, І. Таранов, О. Тимченко, А. Яковлева та інші. Проте, більшість з них, розглядаючи теоретичні аспекти виникнення податкового боргу, не враховують сучасний стан економіки країни, який характеризується стрімким збільшенням податкових зобов'язань. Тобто, це питання потребує подальшого дослідження та вивчення.

Виділення невирішених раніше частин загальної проблеми. Не дивлячись на достатню кількість наукових праць щодо причин виникнення податкового боргу та виконання податкових зобов'язань, проблема мобілізації податкових надходжень до бюджету та можливі шляхи зниження і мінімізації податкового боргу в них практично не розглядаються. Саме тому, відповідні заходи потребують подальшого дослідження та висвітлення.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є дослідження поняття та основних причин виникнення податкового боргу, а також визначення шляхів зниження податкового боргу в Україні.

Виклад основного матеріалу. Одним із головних завдань державних органів управління є зменшення податкового боргу. Але, щорічні суми нарахованих податкових зобов'язань, які залишаються не погашеними платниками, свідчать про неефективну державну політику у цьому напрямку і потребують підвищення дієвості методів управління податковим боргом в Україні.

Податковий борг представляє собою узгоджену суму грошового зобов'язання, яка не сплачена у встановлений Податковим кодексом строк, а також пеня, нарахована на суму такого грошового зобов'язання [15].

Сучасний стан податкової системи характеризується значними обсягами заборгованості сплати податків та зборів до бюджету. Це обумовлює необхідність удосконалення механізму державного управління податковим боргом відносно зменшення його обсягів та проведення превентивних заходів, спрямованих на управління ризиками, які пов'язані з виникненням податкового боргу. Тобто, головними завданнями держави у сфері управління податковим боргом мають стати: створення умов для забезпечення фінансування загальносуспільних потреб та раціональне використання потенціалу податкових важелів впливу на сучасний стан розвитку економіки країни [13].

Своєчасне проведення розрахунків за податковими зобов'язаннями та здійснення ефективної господарської діяльності неможливе без аналізу фінансового стану платника податків. Саме збиткова фінансово-господарська діяльність значної частини платників податків – головний фактор впливу на невиконання планових показників податкових надходжень до зведеного бюджету України та одна з причин виникнення податкового боргу. Динаміка планових податкових надходжень до бюджету України представлена в табл. 1.

Таблиця 1
Виконання планових податкових надходжень до бюджету за 2012-2016 рр.

Рік	Планові податкові надходження (млрд. грн.)	Фактичні податкові надходження (млрд. грн.)	% виконання
2012	397,5	360,4	90,7
2013	379,0	353,8	93,4
2014	387,2	367,5	94,9
2015	410,0	507,7	123,8
2016	502,6	634,4	126,2

Джерело: розроблено авторами за даними [3], [4]

Аналіз даних таблиці 1 показав, що за останні 5 років планові податкові надходження зросли на 105,1 млрд. грн а фактичні- на 274 млрд. грн., тобто на 26,4 та 76% відповідно. Найвищий відсоток виконання надходжень 126,2% спостерігається у 2016 році, проти 90,7% – у 2012 році.

Але, не зважаючи на зростання податкових надходжень до бюджету України, за останні п'ять років також спостерігається зростання заборгованості платників податків та зборів (табл. 2).

Таблиця 2
Динаміка податкового боргу в Україні за 2012-2016 рр.

Рік	Сума податкового боргу, млрд. грн.	Питома вага податкового боргу до планових податкових надходжень, %	Питома вага податкового боргу до фактичних податкових надходжень, %
2012	9,6	2,42	2,66
2013	11,0	2,90	3,11
2014	25,7	6,64	6,99
2015	47	11,5	9,25
2016	77,1	14,9	12

Джерело: розроблено авторами за даними [3], [4]

Що стосується заборгованості платників податків, то за останні 5 років податковий борг збільшився практично у 8 разів і у 2016 році склав 77,1 млрд. грн. проти 9,6 млрд. грн у 2012 році. Відповідно, питома вага податкового боргу до планових і фактичних податкових надходжень також мала тенденцію до зростання.

Головними причинами виникнення податкового боргу є:

- неплатоспроможність більшої частини платників податків;
- недосконалість законодавчої бази;
- корумпованість механізму податкового адміністрування;
- низький рівень освіти посадових осіб у фінансових органах;
- загострення фінансової кризи [10].

Податкова заборгованість є соціально-економічною проблемою, оскільки недостатня кількість бюджетних надходжень зменшує можливості держави нарощувати людський капітал та сповільнює зростання економіки.

Серед заходів, які використовуються податковими органами у регіонах України, спрямованих на погашення платниками податкового боргу слід виділити: податкову заставу, адміністративний арешт майна, пеню, зупинення видаткових операцій на рахунках платників податків [7].

Наприклад, з метою погашення податкового боргу, Головним управлінням ДФС у Дніпропетровській області, проводяться наступні заходи:

- роз'яснювальна робота у засобах масової інформації та індивідуальна робота з фізичними особами-підприємцями щодо дотримання чинного законодавства та сплати задекларованих податкових зобов'язань у повному обсязі;
- оповіщення платників податків під час реєстрації про можливі наслідки несплати або несвоєчасної сплати грошового зобов'язання;
- оповіщення ймовірного боржника про несплатені податкові зобов'язання у телефонному режимі за декілька днів до граничного строку сплати [8].

Враховуючи всі перелічені заходи, відсоток погашення податкового боргу в динаміці у Дніпропетровській області поступово збільшується, і у 2016 році складає 45,6% (табл. 3).

Таблиця 3

Погашення податкового боргу у Дніпропетровській області за 2012-2016 рр.

Рік	Сума податкового боргу, млрд. грн.	Надходження у рахунок погашення податкового боргу, млн. грн.	% погашення
2012	719,4	356,8	49,6
2013	827,8	377,1	51,6
2014	1245,8	374,1	43,7
2015	716,7	313,1	30,0
2016	1175,2	606,02	45,6

Джерело: розроблено авторами за даними [3], [4]

Досвід побудови механізму держаного управління податковим боргом в Україні свідчить про те, що застосування різноманітних процедур стягнення та упередження податкового боргу не призводить до його мінімізації. Тому, зарубіжний досвід зниження та дотримання на мінімальному рівні податкового боргу є досить корисним для української економіки [12].

Якщо розглядати зарубіжний досвід управління податковим боргом, слід звернути увагу на систему оподаткування Франції. Практично 98% платіжів до бюджету у цій країні сплачуються платниками абсолютно добровільно, що пояснюється високим рівнем громадської свідомості, взаємодією між платниками податків та органами служби державних фінансів та значними розмірами санкцій. За рахунок вживання цих заходів, надходження до бюджету Франції складають близько 10 млрд. євро щорічно.

Серед заходів, які попереджують виникнення податкового боргу та використовуються у Франції, слід виділити наступні:

- надання пільг щодо сплати податків малим підприємствам, які мають незначний річний прибуток для попередження виникнення податкової заборгованості;
- нівелювання наслідків неякісного декларування за допомогою негайного вербального контакту з платником податків;
- регулювання строків сплати податків за допомогою відстрочення / розстрочення платежу.

Якщо розглядати досвід іншої європейської країни – Швеції, то у разі отримання вимоги про сплату податку, платник повинен сплатити суму в повному обсязі протягом місяця, у противному випадку, на його рахунок виникає заборгованість, яка стягується за допомогою судового виконавця. До категорії добросовісних платників у цій країні належать 80% населення.

Податковою службою Швеції активно застосовуються запобіжно-попереджувальні процедури виникнення податкового боргу за рахунок застосування (за наявності письмового звернення платника податків) механізму розстрочення/відстрочення як податкових зобов'язань (у разі звільнення від подання податкової декларації або у зв'язку зі зниженням платоспроможності), так і податкової заборгованості (у випадку перегляду або оскарження рішення про сплату податку тощо) [12].

Таким чином, досвід зарубіжних країн дає змогу виокремити низку інструментів, які доцільно використовувати у вітчизняній практиці, а саме: відсутність банківської таємниці щодо боржників;

інформування громадськості про податкову зборгованість платників; наявність повноважень щодо відміни угод, укладених платником податків при наявності податкового боргу, тощо.

Податкові реформи, які проводилися протягом останніх років в Україні, частково покращили ситуацію щодо скорочення податкового боргу. Але розробка ефективних заходів щодо усунення системних недоліків у податковій системі є досить актуальною.

Для побудови ефективної податкової системи, яка б створювала необхідні умови для сталого розвитку національної економіки, забезпечувала достатнє наповнення Державного бюджету і тим самим мінімізувала податковий борг, урядом України розроблені: «Стратегія сталого розвитку «Україна-2020» та «Стратегія реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки» [1, 2].

Згідно цих стратегій розвитку, основними напрямками реформування національної податкової системи, які сприятимуть зниженню податкового боргу в Україні мають стати:

- впровадження електронних сервісів для спрощення сплати податків і відповідно збільшення частки податкових декларацій, поданих за допомогою електронних сервісів ДФС;

- зменшення податкового навантаження як на бізнес в цілому, так і на громадян – платників податків та пошук шляхів розширення бази оподаткування;

- зменшення податкового навантаження на заробітну плату з метою її детінізації;

- удосконалення законодавства України, спрямованого на посилення боротьби зі схемами ухиляння від сплати податків як юридичними, так і фізичними особами;

- зниження ставок податкових платежів, яке сприятиме детінізації підприємницької діяльності в Україні;

- удосконалення системи кабінетного аудиту для швидкого реагування на порушення податкового законодавства;

- спрощення процедури оформлення матеріалів у результаті здійснення перевірок;

- проведення консультаційних та роз'яснювальних робіт з платниками податків та покращення якості обслуговування;

- здійснення моніторингу рівня кваліфікації працівників контролюючих органів у сфері оподаткування [1, 2, 11].

У механізмі державного управління податковим боргом, основними напрямками зниження податкових зобов'язань мають стати:

- здійснення контролю за повнотою сплати податків і зборів, що дасть змогу підвищити рівень надходжень до бюджету;

- проведення оцінки та управління ризиками виникнення податкового боргу;

- виховання податкової культури у платників податків щодо обов'язковості сплати податків і зборів до бюджету;

- удосконалення системи стягнення податкового боргу за рахунок розробки законодавчих ініціатив з прискорення його стягнення, оптимізації роботи органів стягнення та забезпечення можливості подальшого ведення бізнесу боржником [14].

Висновки і пропозиції. У сучасних умовах розвитку економіки, проблеми державного управління податковим боргом є актуальними у бідній країні світу, оскільки саме податкові надходження формують основну частину доходів бюджету, а своєчасність і повнота цих платежів забезпечує фінансову стабільність держави. Мінімізація податкового боргу здійснюється за допомогою заходів організаційно-адміністративного спрямування, таких як: організація роботи з платниками-боржниками, позовна робота, кримінальна відповідальність посадових осіб, тощо. Зменшення ризиків утворення можливого податкового боргу здійснюється через такі організаційні та економічні інструменти: роз'яснення платникам податків податкового законодавства, проведення семінарів, тренінгів та круглих столів з питань застосування правила «податкового компромісу», моделювання податкових ризиків та розробка рішень щодо їх усунення та ін.

Список літератури:

1. Розпорядження Кабінету міністрів України «Про схвалення Стратегії реформування системи управління державними фінансами на 2017-2020 роки» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/142-2017-p>
2. Указ Президента України «Про Стратегію сталого розвитку «Україна – 2020» // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://zakon2.rada.gov.ua/laws/show/5/2015/paran10#n10>
3. Державна казначейська служба України. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.treasury.gov.ua/main/uk/index>
4. Державна фіскальна служба України [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://sfs.gov.ua>
5. Бойчук Р.М. Погашення податкового боргу в контексті Податкового кодексу України / Бойчук Р.М., Васильченко С.М. // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.pu.if.ua/depart/Finances/resource/file/Збірник/2011-2/Бойчук%20Васильченко.pdf>
6. Волкова О.В. Податковий борг в Україні: сучасні тенденції та подальші перспективи / О.В. Волкова // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: [http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2014_2\(1\)_5](http://nbuv.gov.ua/UJRN/pirpr_2014_2(1)_5)
7. Ємельянова О.О. Податковий борг: сутність та способи впливу на платника для його погашення // Право та інноваційне суспільство. – № 1(6). – 2016. – С. 40-44.
8. Звіт про виконання Плану роботи Головного управління ДФС у Дніпропетровській області на 2016 рік // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://dp.sfs.gov.ua/diialnist/plani-ta-zviti-roboti/284053.html>
9. Крупа О.В. Економічна сутність та природа виникнення податкового боргу // Вісник Хмельницького національного університету. – № 3, Т. 3. – 2015. – С. 117-119.
10. Тимченко О.М. Дієвість методів управління податковим боргом у контексті новацій податкового кодексу // Фінанси України. – 2011. – № 3. – С. 61-62.
11. Ткачик Ф.П. Удосконалення податкового контролю в Україні в контексті протидії ухиленню від оподаткування // Інфраструктура ринку. – Випуск № 4. – 2017. – С. 133-137.

12. Юр'єва О.І. Аналіз та узагальнення Європейського досвіду механізму державного управління податковим боргом // Актуальні проблеми державного управління. – № 2(46). – 2014. – С. 278-286.
13. Юр'єва О.І. Механізм державного управління податковим боргом: сутність поняття та складові / О.І. Юр'єва // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/DeVu_2014_1_18
14. Юр'єва О.І. Механізм державного управління податковим боргом / О.І. Юр'єва // [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.kbuara.kharkov.ua/e-book/db/2014-1/doc/2/11.pdf>
15. Юр'єва О.І. Податковий борг: аналіз поняття та вплив на суспільно-економічні відносини // Аспекти публічного управління. – № 3(29) березень 2016. – С. 70.

Гладкая Л.И., Стасюк А.В., Симон А.П.
Университет таможенного дела и финансов

НАЛОГОВЫЕ ОБЯЗАТЕЛЬСТВА И ПРИЧИНЫ ВОЗНИКНОВЕНИЯ НАЛОГОВОГО ДОЛГА В УКРАИНЕ

Аннотация

Рассмотрены теоретические аспекты категории «налоговый долг». Проанализировано современное состояние налогового долга в Украине и методику его погашения. Выявлены основные причины возникновения налогового долга. Рассмотрены средства воздействия неплательщиков налогов в случае надлежащего и ненадлежащего исполнения ими налогового долга. Исследован опыт европейских стран относительно государственного управления в сфере взыскания налоговых долгов. Приведенные методы воздействия для уменьшения налогового долга в Украине.

Ключевые слова: налоговый долг, налоговое обязательство, пеня, налог, фискальная служба, налоговые поступления.

Gladka L.I., Stasyuk A.V., Simon A.P.
Customs and Finance University

TAX LIABILITIES AND CAUSES OF TAX DEBT IN UKRAINE

Summary

The theoretical aspects of the category of «tax debt». The current state tax debt in Ukraine and method of repayment. The basic causes of the tax debt. Considered leverage tax defaulters in case of proper and improper performance of tax obligation. The experience of European countries in public administration in collecting tax debts. These methods for reducing the impact of tax debt in Ukraine.

Keywords: tax debt, tax obligation, penalty, tax, fiscal services, tax revenues.